

TIL O'RGATISH SIFATINI OSHIRISHDA INTERFERENSIYA VA TRANSPOZITSIYA HODISALARINING O'RNI

Abdiyev Murodqosim Bolbekovich,

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
huzuridagi Davlat tilida ish yuritish asoslarini o'qitish va malaka oshirish markazi
Samarqand viloyati hududiy bo'linmasi rahbari, filologiya fanlari doktori, professor*

Annotatsiya. Ma'lumki, o'zbek guruhlarida uch til (ona tili, ikkinchi til (rus, fransuz, nemis tili) hamda asosiy chet tilidan to'plangan til tajribasi xususida fikr yuritish maqsadga muvofiqdir. Ona tili tafakkur shakllanishida alohida xizmat o'taydigan til bo'lib, kishi tevarak-atrofni ona tili yordamida idrok etib tushunadi va kishilar bilan muloqotga kiradi. Ona tilini yaxshi bilish mamlakat ijtimoiy-madaniy hayotida faol ishtirok etishga yordam beradi. Ona tili so'zlari zaminida o'zlashtirilgan tushunchalar chet tili o'rganish chog'ida o'zga til so'zlarining tovush va yozuvdagi timsolida gavdalanadi. O'z tilida shakllangan tushunchalarni talaba o'zga til so'zlari bilan fikran bog'laydi. Ikkinchi tilga boshqa millat vakillaridan iborat qardoshlar, qo'shnilar tili sifatida qaraladi.

Kalit so'zlar: Interferensiya, transpozitsiya, sotsiolingvistika, tabiiy bilingvizm, sun'iy bilingvizm, interferensiya hodisasi, retroaktiv, proaktiv, verbal, motor-akustik, ko'rish, selektiv.

РОЛЬ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ И ТРАНСПОЗИЦИИ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКА

Абдиев Муродкосим Болбекович,

*профессор, руководитель Самаркандского областного территориального
отделения*

*Центра обучения основам делопроизводства на государственном языке и
повышения квалификации при Ташкентском государственном университете*

узбекского языка и литературы имени Алишера Навои, доктора филологических наук

Аннотация. Известно, что в узбекских группах целесообразно рассуждать о трех языках (родной язык, второй язык (русский, французский, немецкий) и языковом опыте, накопленном по основному иностранному языку. Родной язык - это язык, который играет особую роль в формировании мышления, человек воспринимает окружающую среду с помощью родного языка и вступает в общение с людьми. Хорошее знание родного языка способствует активному участию в социально-культурной жизни страны. Понятия, усвоенные на основе слов родного языка, воплощаются в звуковой и письменной форме слов иностранного языка при изучении иностранного языка. Понятия, сформированные на родном языке, студент мысленно связывает со словами другого языка. Второй язык рассматривается как язык родственников и соседей, состоящих из представителей других национальностей.

Ключевые слова: Интерференция, транспозиция, социолингвистика, естественный билингвизм, искусственный билингвизм, явление интерференции, ретроактивный, проактивный, вербальный, моторно-акустический, зрительный, селективный.

THE ROLE OF INTERFERENCE AND TRANSPOSITION PHENOMENA IN IMPROVING THE QUALITY OF LANGUAGE TEACHING

Abdiev Murodkosim Bolbekovich,

professor, Head of the Samarkand Regional Branch of the Center for Training in the Fundamentals of Conducting Business in the State Language and Advanced Training under the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi, Doctor of Philological Sciences

Abstract. It is known that in Uzbek groups it is advisable to reflect on the language experience accumulated in three languages (native language, second

language (Russian, French, German) and the main foreign language. Native language is a language that plays a special role in the formation of thinking, a person perceives and understands the environment with the help of the native language and communicates with people. A good command of one's native language contributes to active participation in the socio-cultural life of the country. Concepts assimilated on the basis of native language words are embodied in the sound and written representation of foreign words when learning a foreign language. The student mentally connects concepts formed in their native language with words of another language. The second language is considered as the language of relatives, neighbors, representatives of other nationalities.

Keywords: *Interference, transposition, sociolinguistics, natural bilingualism, artificial bilingualism, phenomenon of interference, retroactive, proactive, verbal, motor-acoustic, visual, selective.*

Mamlakatimizda “ikkinchi til” tushunchasi o‘zbekcha o‘qiydiganlar uchun rus tili, rus tilida ta’lim oluvchilar uchun esa o‘zbek tilidir. Chet tili esa – bu xorijiy mamlakat tilidir. Chet tili asosan tilning leksik, grammatik va talaffuz tomonlarini his etish orqali o‘rganiladi. Uchala tilni o‘qitish jarayoni turlicha bo‘lib, ona tili va ikkinchi til tabiiy, chet til esa sun’iy muhitda o‘rgatiladi. Yuqoridagilardan ma’lum bo‘ladiki, uchala tilni o‘rgatishda keskin farq (sharoit, maqsad, mazmun) lar mavjuddir, hamda o‘qitishda tegishli uslubiyatni qo‘llashni taqozo etadi. O‘quvchilar to‘plagan til tajribasini o‘rganish chet tili o‘qitishda ma’lum bir yutuqlarga erishish garovidir.

Til tajribasini hisobga olish deganda, o‘quvchi shu kungacha o‘zbek, rus va boshqa chet tillardan olgan bilim, ko‘nikma va malakalarining hozir o‘rganilayotgan chet til materialini o‘zlashtirishga salbiy yoki ijobiy ta’siri tushuniladi. Chet til o‘qitish metodikasida salbiy ta’sir interferensiya, ijobiy ta’siri esa transpozitsiya atamaları bilan yuritiladi. Bu ikki hodisa chet tilining fonetik, leksik, grammatik va sintaktik sohalarini o‘rganishda kuzatilishi mumkin. Sotsiolingvistikaning muammolarini hal qilishga hissa qo‘shgan L.V. Shcherbaning ta’kidlashicha, **ikkinchi tilni o‘rganish usuliga** qarab bilingvizm **sun’iy va tabiiy** xarakterga ega bo‘ladi. Bu

fikr qator adabiyotlarda ham, “paydo bo‘lish sharoitlariga ko‘ra bilingvizmning tabiiy va sun‘iy ko‘rinishlari farqlanadi”, deb qayd etilgan. **Tabiiy bilingvizm**, asosan, talaba nutqi shakllanayotgan davrda paydo bo‘ladi. Buning mohiyati esa turlicha verbal munosabatlardan tashkil topgan ijtimoiy muhit ta‘siri bilan bog‘liq. Munosabatga kirishuvchi “ko‘cha” va “uy” tilida o‘zga til so‘zlarining lug‘aviy ma‘nolarini anglay boshlaydi va talaffuz qiladi. Bu holat tilshunoslikda tabiiy bilingvizm deb yuritiladi. Tabiiy bilingvizmning paydo bo‘lishiga turtki bo‘luvchi asosiy omil sifatida bir hududda qarindosh va noqarindosh tillarning mavjud bo‘lishi e‘tiborga olinadi. Tabiiy bilingvizm turli tilli ijtimoiy muhit ta‘sirida shakllanadi. Masalan, oilada tojik, rus, ingliz tillaridan birida muloqotga kirishish odatiy bo‘lsa, ko‘chada o‘zbek tilida gapirilsa yoki aksincha bo‘lsa, tabiiy bilingvizm sodir bo‘ladi. Ba‘zida talaba bir vaqtda ikki tilni amaliy egallaydi, ikki til sistemasi bir-biriga ta‘sir qilmasdan parallel ravishda shakllangan bo‘lishi mumkin. Bu kamdan-kam uchraydigan holat sanaladi. **Sun‘iy bilingvizm** esa ta‘lim bilan bog‘liq tadbirlar natijasida vujudga keladi. O‘zga tilni o‘rganish ona tilini o‘zlashtirishdan farqli ravishda boshqacha psixik jarayon zahirida amalga oshadi: ona tilini o‘zlashtirish jarayoni talaba ongining rivojlanishi bilan bir vaqtda amalga oshadi - bir paytning o‘zida u ham fikrlashni, ham gapirishni o‘rganadi, ya‘ni ona tili sistemasi talaba ongida barqarorlashgan bo‘ladi. Oqibatda o‘zga tilni o‘rganish jarayonida so‘zlovchilar o‘z fikrlarini oldin ona tilida shakllantirib, so‘ng ularni tarjima qilishga, ma‘nosiga muvofiq so‘z va iboralarni o‘zga tilda topishga harakat qiladi. Sun‘iy bilingvizm jarayonida ona tili asos qilib olinadi va u har qanday kommunikativ munosabatning yuzaga chiqishida etakchilik qiladi. Bu esa fikrlash, idrok, bilish jarayoni ona tilida, muloqot jarayoni ikkinchi tilda amalga oshirilayotganligidan dalolat beradi. Bu sun‘iy bilingvizmning asosiy belgisidir

O‘zga til ona tiliga nisbatan tobe holatda bo‘ladi, ikki til sistemasidagi umumiylik ikkinchi til o‘rganilishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatsa, xususiylik salbiy ta‘sir qiladi. Natijada o‘rganilayotgan tilda salbiy ta‘sir - **interferensiya hodisasi** yuz beradi. O‘zga tildagi nutqiy muloqot ko‘rinishlarida ona tiliga xos lisoniy qolip va xususiyatlar sezilib turadi. Bu, ayniqsa, predikativ qurilmalarda aniq ko‘rinadi. Boshqa tilni

o'rganish jarayonida kishi ongida ikki tilning model xususiyatlari o'zaro duch keladi. Til sistemasidagi umumiy o'xshash tomonlar o'zga tilni o'rganishga engillik tug'dirsa, xususiy, noo'xshash tomonlar tilni osonlik bilan o'rganishga monelik qiladi. Ongga singib avtomatlashgan ona tilining modelini o'zga tilda beixtiyor qo'llab yuborish hodisasi yuz beradi. Bu xodisa tilshunoslikda *til interferensiyasi* nomi bilan yuritiladi. Ona tilini o'zlashtirish jarayoni talaba tafakkurining rivojlanishi bilan uzviy bog'liq va bir paytda amalga oshadi, shakllanadi. Talaba bir paytning o'zida fikrlash va gapirishni o'rganadi. Demak, ikkinchi tilni o'zlashtirishdan avval talaba ongida tilning shaklva ma'no tomoni yaxlit holda sobitlashadi. Ikki til bir paytda galma-gal o'zlashtirilmagan bo'lsa, ona tili o'rganilayotgan tilga nisbatan dominant darajada bo'ladi. Odatda, boshqa tilni yoshlikdan mukammal o'rganmagan shaxs, ona tili sistemasi asosida fikrlagan holda nutq yaratadi. Boshqa tilning lisoniy sistemasi o'zgacha bo'lsa, o'ziga xos lisoniy to'siq, ya'ni, lingvistik interferensiya xodisasiga duch keladi.

O'zga tilni o'rganayotgan shaxs odat tusiga kirgan ona tilining qoida, sistemasidan chiqib keta olmaydi, uni tark qilolmaydi. U o'z fikrini birinchi navbatda ona tilida shakllantirib, so'ngra ona tiliga teng keladigan vositalarni o'zga tildan topishga harakat qiladi. Demak, bunda bilish jarayoni ona tili asosida sodir bo'ladi, kommunikativ jarayon esa ikkinchi tilda amalga oshiriladi. Ikkinchi tilni o'zlashtirish jarayonida til bilan tafakkurning ajralish hodisasi yuz beradi. Natijada so'zlovchi ona tili sistemasi, normasidan qutula olmaydi, ikkinchi tilda nutqning shakllanish jarayoniga ona tili xususiyati monelik qila boshlaydi. Oqibatda, ikkinchi tilda so'zlovchi shaxs ona tili qoidalarini ixtiyorsiz ravishda o'rganayotgan tilga olib o'tishga majbur bo'ladi. L.V. Shcherba ikkinchi tilni o'rganishda ona tili me'yor, sistemasini hisobga olish, interferensial xatoga yo'l qo'ymaslikning oldini olish niyatida: "Ona tili xususiyatlarini darsliklardan chiqarib tashlashning imkoniyati bor, ammo uni til o'rganuvchining ongidan chiqarib bo'lmaydi. Shuning uchun ham o'zga tilni o'rganishdan oldin, albatta, ona tili xususiyatlarini ongli bilib olish zarur", - deb bejiz ta'kidlamaydi.

Bilish jarayonida borliq haqida tasavvurlar shakllanadi. So'zlar narsalar va hodisalarni nomlaydi, tushunchalarni ifodalaydi. Tafakkur asosida mantiqiy hamda

psixologik qonunlar yotadi. Til yig'ilgan tajriba, ma'lumotlarni o'ziga xos ravishda ifodalaydi. Obyektiv borliqning in'ikosi bo'lgan tillar bir-biridan turli darajada farqlanadi. Praga lingvistik to'garagi a'zolari tillardagi ana shu xususiyatlarga alohida e'tibor berib, ularni maxsus o'rganganlar, o'zga tilni osonlik bilan o'rganishga to'sqinlik qiladigan har xil hodisalarni aniqlaganlar. Ulardan biri *interferensiya* hodisasidir.

Interferensiya aslida lotincha so'z bo'lib, *inter- ora, ferens- kiruvchi, to'siq, g'ov* degan ma'noni bildiradi. Ushbu termin dastavval fizika fanida qo'llanilgan bo'lib, to'lqinlarning fazoda ustma-ust tushib qo'shilgan holda tebranish amplitudasining kuchayishi yoki susayishi ma'nosini bildiradi. Keyinchalik mazkur so'zning psixologiya fanida ham qo'llanishi odat tusiga kirgan. Interferensiyaning psixologik jihatida shundan iboratki, avvalgi faoliyat uzluksiz bir maromda qaytarilaverib, avtomatlashuvi natijasida xotiradan mustahkam joy oladi. Mabodo, keyingi faoliyat avvalgi faoliyatdan turli hajmda farq qiladigan bo'lsa, avvalgi faoliyat keyingi faoliyatga mone'lik qila boshlaydi. Natijada interferensiya hodisasi yuz beradi. Psixologik nuqtai nazardan interferensiyaning *retroaktiv, proaktiv, verbal, motor-akustik, ko'rish, selektiv* kabi turlari mavjudligi qayd qilingan. Bundan tashqari bu termin biologiyada ham qo'llanadi.

Interferensiya deganda, salbiy ta'sir, noma'lum ko'chish, to'sqinlik qilish, g'ov bo'lish, ko'nikma va malakalarni salbiy natijaga olib borishi tushuniladi. Buning misoli sifatida ingliz tilidagi [θ] tovushini o'rganishda uning artikulyatsiyasini o'rgatish alohida metodik yondashuv talab etadi. Sababi bunday tovushning o'zbek tilida yo'qligi o'zbek talabalari uchun qiyinchilik (interferensiya) ni keltirib chiqaradi. Lekin o'quvchilar mashqlar orqali hosil qilingan malaka ushbu fonetik hodisani o'rganishda ijobiy ta'sir (transpozitsiya) ko'rsatishi mumkin. Interferensiya - bu ikki tilni mukammal bilmaydigan bilingv nutqida normadan chekinishdir va bunda bir tilning ikkinchi tiliga ko'rsatgan har qanday ta'siri, bu ta'sirning natijasi. Bunday psixologik jarayonda aloqaga kirishgan tillar qoidalari o'rtasidagi mutanosiblik, adekvatlik buziladi. Interferensiya jarayonining mohiyati shundan iboratki, o'zga tilni

o'rganayotgan shaxs ixtiyorsiz ravishda ona tilida mustahkamlangan nutqiy muomala qoidalari sistemasi normasini o'rganilayotgan tilga ko'chiradi.

Transpozitsiya – lotincha so'z bo'lib, «transpositio», boshqa joyga ko'chish degan ma'noni bildiradi. Bu tushuncha metodikada ijobiy ta'sir, ijobiy ko'chish, yordamga kelish, ko'maklashish, ijobiy natijaga olib boruvchi bilim, ko'nikma va malakaning ko'chishi ma'nolarida talqin qilinadi .

Transpozitsiya hodisasini [b], [d], [t], [m] kabi tovushlarda uchratish mumkin. Ilmiy izlanishlar, o'qituvchilarning pedagogik tajribasidan ma'lumki, talabalar til tajribasi (TT) da to'rt xil interferensiya va transpozitsiya hodisalari kuzatilishi mumkin:

- a) *Ona tili (TT1) dan chet tili (TT3) ga;*
- b) *Ikkinchi til (TT2) dan chet til (TT3) ga;*
- c) *Ona tili (TT1) dan ikkinchi til (TT2) ga;*
- d) *Ona tili va ikkinchi til (TT1-TT2) dan chet til (TT3) ga.*

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, talabalarni chet til, ikkinchi til va ona tili bo'yicha tillararo yoki til ichki lingvodidaktik qiyosiy tahliliga doir bilimlar bilan qurollantirish ularning bilish, kommunikativ-ta'limiy va amaliy-rejalashtiruv vazifalarini hal etishga qaratilgan malakalarini shakllantirishning muhim shartlaridandir.

Lingvistik interferensiya hodisasining ko'rinishlari orasida fonetik sathga xos xususiyatlar ko'zga yaqqol tashlanadi. Ikkinchi tildan foydalanish jarayonida dominant tilga xos fonetik sistema elementlarining namoyon bo'lishi **fonetik interferensiyani** vujudga keltiradi. Bu esa tilshunoslikda maxsus atama - aksent termini orqali ifodalanadi. Aksentning o'ziga xos xususiyatlaridan biri - undan qutulishning nihoyat darajada qiyin ekanligidir. Chunki avvalgi talaffuz ko'nikmasi ona tilida cheksiz darajada takrorlanaverib, ikkinchi tildagi shunga o'xshash artikulyatsiyaning adekvatligiga erishishga mutlaqo to'sqinlik qiladi. A.A. Reformatskiy fikricha, aksent- bu o'zga fonologik sistemaga o'z fonologik sistema (fonemalar, ularning relevant va norelevant belgilari, turlari pozitsiyalarda ularning turli o'zgarishlari, ritmik- aksentologik sharoitlar, mazkur zanjirning u yoki bu

birliklarining boshi, o'rtasi va oxiri haqidagi qoida) ko'nikmalarini kiritishdir. Ona tili fonetik vositalari xususiyatlarini (unli, undosh, urg'u, intonatsiya va ularning bir-biriga munosabatlaridagi ona tiliga xos tomonlarni) o'rganilayotgan tilga beixtiyor qo'llab yuborish *fonetik interferensiya* hodisasidir (rasmga qarang). Fonetik interferensiya ta'sirida vujudga kelgan bilingv nutqidagi talaffuz o'zgarishlarini tadqiq etish, ayniqsa, uning kommunikativ ta'siri nuqtai nazaridan juda muhimdir. Til egasi suhbatdoshining talaffuziga bo'lgan munosabat ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin. Mazkur munosabat til egasining ijtimoiy, madaniy, siyosiy, milliy va boshqa shaxsiy qarashlari majmuasi, tasavvurlari hamda uning til tajribasi ta'sirida vujudga keladi. Nutqiy munosabatning talaffuz tomoni suhbatdosh shaxsi haqidagi mulohaza shakllanishida etakchi o'ringa egadir. Til egasi bilingvning o'zga til jamoasiga taalluqli ekanligini avvalo uning talaffuzi xususiyatiga ko'ra, ya'ni so'zlovchining ona tili fonetikasining interferent ta'siri natijasida ko'rinadigan nutqning o'zgachaligidan aniqlaydi. Aksent so'zlovchining shaxsini aniqlashda eng muhim ko'rsatkichdir.

Aksent termini asli lotincha ("accentus"-urg'u) bo'lib, u ikki ma'noda ishlatiladi: 1. Zamonaviy tilshunoslikda urg'u ma'nosida emas, balki ikkinchi tilni o'rganayotgan shaxs talaffuzida ona tilining fonetik xususiyatlari mavjudligi ma'nosida ishlatiladi. 2. Mazkur so'zni urg'u terminining sinonimi sifatida ishlatish uning ikkinchi ma'nosidir. Aksent termini shevaga xos fonetik xususiyatlarni tilning adabiy shaklida qo'llab yuborish ma'nosida ham ishlatiladi. Talaffuz o'zgachaligi favqulodda murakkab nutqiy hodisadir. So'zlovchining o'zga til talaffuz normalaridan chekinishlari, bir tomondan, aksent bilan gapirayotgan shaxsning u yoki bu tilga mansubligini aks ettiruvchi xususiyatdir. Shu bilan birga, aksentli nutq har qanday o'zga tilda gapirayotgan shaxsga xos bo'lgan umumiy belgilarga ham ega. Bilingv nutqidagi ikkinchi til talaffuz normalari buzilishining ham umumiy, ham o'ziga xos belgilari mazkur til egasining idrok hamda til ongida aksentli nutqning umumiy ko'rinishini tashkil qiladi. Talaffuz o'zgachaligiga konkret va atroflicha yondashilsa, u fonetik sathning faqat unli va undoshlarigagina xos bo'lmay, balki urg'u, intonatsiya va nutq tovushlarining kombinatorikasi va distribusiyasida ham namoyon bo'ladigan hodisadir.

Aksentli nutqda soʻzlovchi tomonidan ikkinchi egallangan tilning talaffuz sistemasi imkoniyatlariga etarli darajada erkin ega boʻlmaganligi sababli, ona tili talaffuz modellarini qoʻllab yuborishi natijasida xatolarga yoʻl qoʻyadi. Albatta, til egalari nutqida ham qoidalashtirilgan normadan chekinish holatlari kuzatiladi. Ular *mahalliy aksent* tushunchasi bilan bogʻliq. Maʼlum tilda soʻzlovchi talabalar nutqida ham til normalaridan chekinishlar mavjud. Bu, ayniqsa, til normalarining shaklanish va barqarorlashuvining boshlangʻich davrida yaqqol koʻzga tashlanadi. Aksent chegarasi yoki doirasiga faqat shevaning adabiy tilga munosabati yoki oʻzga til kishisining boshka til birliklarining talaffuzi bilan bogʻliq holatlarini kiritish mumkin. Bilingv nutqidagi normadan chekinishlar oʻzga tilni oʻrganishning boshlangʻich davrida aniq namoyon boʻladi.

Aksent oʻzgaruvchan boʻlib, oʻzga tilni oʻrganish jarayonida bilingv nutqi kuchli aksentdan boshlanib, keyinchalik ongli ravishda muntazam mashq qilish natijasida deyarli bilinmay ketishi mumkin. Ikkitillilik vaziyatida bilingv nutqining fonetik jihatdan shakllanishi nafaqat nutq jarayonida amalga oshiriladi, balki u oʻzga tildagi nutqning sifati, shuningdek, bilingv tomonidan oʻzga til talaffuz xususiyatlarini aynan bir xil qabul qilish (idrok qilish) darajasiga ham bogʻliqdir. Lisoniy kommunikatsiya ikki taraflama jarayondir: u nafaqat gapirishni, balki eshitishni ham taqazo etadi. Kommunikantlar oʻrtasida suhbatning rivojlanishi ular orasidagi oʻzaro tushunish darajasi, xabarni aynan bir xil qabul qilish qobiliyatlariga bogʻliqdir. Odatda, interferensiya sharoitida bilingvning nutqiy faolligi ona tilida olib borilgan muloqotning tabiiy sharoitlariga nisbatan sezilarli darajada past boʻlishi natijasida sekinlashuv kabi xususiyatlarga ega boʻlishi mumkin. Til egasi bilan boʻlgan nutqiy muomala jarayonida bilingvning eʼtibori koʻproq suhbatdosh tilining shakliga qaratilgan boʻladi. Muloqot vaziyati, soʻzlovchining tinglovchiga boʻlgan munosabati va boshqa ekstralingvistik omillar bilingvning diqqat markazida boʻlmaydi. Soʻzlovchi nutqidagi aksentning ijtimoiy jihatida bir qator jahon tilshunoslarining diqqatini oʻziga tortib kelgan va ijobiy hal qilinishini hamon kutayotgan masalalardan biridir. Ammo oʻzbek tilshunosligida aksentning bu jihatida hanuzgacha nazariy jihatdan oʻrganilgan emas. Baʼzilar aksent fikr almashuviga qiyinchilik tugʻdirmaydi

degan fikrga borib, unga befarq qarasa, ayrimlar, ayniqsa, chet tilini mukammal o'rgatishga intilayotganlar aksentni qo'pol lingvistik xato deb hisoblaydi. Chunki aksent ahyon-ahyonda bo'lsada, fikriy muloqotni qiyinlashtiradi. Bizningcha, aksentdan qutulish o'ta qiyin bo'lsa ham, muttasil mashq orqali unga barham berish mumkin.

Aksent hodisasi adabiy norma tushunchasi nuqtai nazaridan ham baholanishi kerak. Aksentga bunday yondashuv mohiyatan to'g'ri bo'lsa ham, boshqa jihatdan uncha to'g'ri bo'lmaydi, chunki u faqat normadan chekinish kabi belgiga ishora qiladi. Nutqiy patalogiya sababli sodir bo'ladigan talaffuz ko'rinishlarining aksentga aloqasi yo'q. Aksent faqat lingvistik balog'at yoshiga (13-14 yosh) etgan va kamida bir tilni to'liq egallagan shaxsning nutqiga xos. Boshqacha qilib aytganda, monolingvizmdan chiqmagan nutqiy aktlar jamoaning til malakasi tomonidan faqat normadan chekinish nuqtai nazaridan baholanadi. Agar so'zlovchining nutqi bilingvizm doirasida amalga oshirilgan bo'lsa, norma buzilishi aksent sifatida baholanadi.

Sotsiolingvistik nuqtai nazardan aksent - bu bilingvizm vaziyatida sodir bo'ladigan talaffuz normasidan chekinishning alohida ko'rinishidir. Ikkinchi tilga murojaat qilgan bilingvning talaffuzini idora qiluvchi norma mavjudligi aksentga xos jihatlardan biridir. Avvalo, **bilingvizm va aksent** masalasiga murojaat qilishdan oldin nutqda aksent doirasiga nimalar kirishini aniqlash zarur bo'ladi.

Aksent, unli va undoshlarning talaffuzidan tashqari, urg'u va intonatsiyada ham ko'zga tashlanib turadi. Shuning uchun ham bilingv nutqidagi unli va undoshlarning aksentli talaffuziga qarshi kurash urg'u va intonatsiyaga ham barobar qaratilgan bo'lishi kerak. O'zga tilni o'rganish jarayonida, xususan, uning ilk bosqichlarida, xato manbaini aniqlashga doim ham muvaffaq bo'linmaydi.

Aksentologik g'alizliklarni so'zlovchining ona tili ta'siri bilan bog'lash tabiiydir. Shunday qilib, aksent tushunchasi murakkab hodisa bo'lib, turli hodisalarni qamrab olishi bilan xarakterlidir. Ikki til sistemasi va normasi o'rtasida interferensiyaning mavjudligi aksentni belgilashning umumiy va asosiy sharti bo'lishi kerak.

Aksentning ikki ko'rinishini farqlash maqsadga muvofiqdir: uncha muqimlashmagan *o'tkinchi aksent* va e'tiborsizlik oqibatida mustahkamlangan *qoldiq aksent*. Xullas, interferensiya va uning nutqdagi aksi bo'lgan aksentning manbai *ikki fonetik sistema o'rtasidagi farqning bo'lishidir*. Mazkur fikr o'ta lo'nda, aniq bo'lsa-da, lekin unda interferensiya borasida atroflicha mulohaza bildirilgan emas. Aslida interferensiyaning turli ko'rinishlarini tasniflash uchun doim birlamchi til nazarda tutilishi zarur.

Aksentning mavjudligi, asl til egalarining uni farqlay olish va olmaslik qobiliyatiga bog'liqdir. Mazkur jihat aksent nazariyasi uchun nihoyatda muhimdir, chunki u interferensiya hamda aksent hodisalarining nisbatan psixolingvistik nisbiyligiga ishora qiladi. Aksentning mavjudligi bilingvning asl til xususiyatlarini farqlay olish qobiliyatiga ega emasligidandir.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, odatiy bo'lmagan talaffuzni sezish bilingv o'rganayotgan til egasiga aloqadordir. Ikkinchi tilni o'rganayotgan shaxsga esa fonetik interferensiya xosdir. Bilingvizm ko'p qirrali hodisa bo'lganligi sababli, interferensiya nazariyasi omillarini ham hisobga olish kerak. O'rganuvchi ongida ikkinchi til uncha sistemalashmagan bo'lsa, uning nutqidagi interferensiya hamda o'zga aksent shunchalik kuchli bo'ladi. Demak, yangi tilni muvaffaqiyatli o'rganish uning sistem xarakteriga e'tibor berishni taqazo etadi.

Xulosa qilib aytganda, har qanday tilni o'qitishda va o'rganishda, til o'rganuvchining ona tilisining chet tiliga bo'lgan ijobiy va salbiy, ya'ni interferensiya va transpozitsiya hodisalariga ham alohida yondashuv talab qilinadi. Fonetik interferensiya yuqoridagi intralingvistik ta'sirlardan tashqari, ekstralingvistik omillarga ham bog'liq. Shu bois ham talabalarga tilni o'qitishda ko'proq amaliy mashg'ulotlarni lingafon kabinetlarida olib borish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Издательство иностранной литературы, 1955. – 126 с.

1. Виноградов В.В. Основные вопросы синтаксиса предложения /В.В. Виноградов. – Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М.: Высшая школа, 1975. –558 с.
2. Козлова Л.А. Функциональное сближение частей речи в английском языке: сущность, формы, механизмы и последствия: Дис... докт. филол. наук: 10.02.04: /Л.А. Козлова. – Барнаул, 1998. – 285 с.
3. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая // Очерки по лингвистике: сб. ст. / под общ. ред. В.А. Звегинцева. – М.: Издательство иностранной литературы. 1962. – 115 с.
4. Латышев Л.К. Межъязыковые трансформации как средство достижения переводческой эквивалентности. //Семантикосинтаксические проблемы теории языка и перевода. – М., 1936. – С. 90-107.
5. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990, – 519 с.
6. Нешумаев И. В. Синтаксические трансформации при переводе английского текста на русский язык.//Лингвистические и методические проблемы русского языка как неродного: Текст: структура и анализ. – М., 1991. – С. 117-126.
7. Пейсиков Л.С. Лексикология современного персидского языка. – М.: Изд. МГУ, 1975. – 206 с.
8. Пейсиков Л.С. Очерки по словообразованию персидского языка. – М.: Изд. МГУ, 1973. – 199 с.